

УДК 330.3

О. В. Лазарева,
д. е. н., доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-1050-7118

В. А. Рощенко,
"Школа молодого вченого", факультет економічних наук, Чорноморський національний
університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0003-4933-5947

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.8.19

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Lazarieva,
doctor of economics, associate professor of management the landed resources department,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine
V. Roshchenko,
"School of the Young Scientist", faculty of Economic Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University,
Mykolayiv, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF THE ECOLOGICAL COMPONENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті обґрунтовано проблеми переходу України до стратегії сталого розвитку. Наголошено, що глобальні екологічні проблеми сучасності кидають виклик людству і вимагають більш дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Через зростаючий вплив економічних процесів на навколишнє середовище більш чітко проявляється тенденція зворотнього впливу екологічних факторів на зміст економічної діяльності. Вказано на важливість застосування дієвих інструментів екологізації сталого розвитку. Зроблено висновок, що концепція сталого розвитку стала одним з найважливіших чинників модернізації національної економіки. У зв'язку з цим, необхідно обрати шлях стратегії сталого розвитку, що знаходить відображення в "озелененні" соціально-економічної політики всіх розвинених країн.

Доведено, що країни обирають шлях розвитку схожий культурно та господарськи на сусідні, тому характер нашого розвитку повинен бути з урахуванням ресурсо-орієнтованих і ресурсо-енерговитратних характеристик економіки зарубіжних країн.

At present, the problems of the transition to sustainable development of Ukraine. Accent that global environmental problems of the present challenge to humanity and require a more careful attitude to the environment. Due to the growing influence of economic processes on the environment, the tendency of the reciprocal influence of environmental factors on the content of economic activity is increasingly evident. The so-called concept of sustainable development has become one of the most important factors in the modernization of the national economy. It is concluded that a transition to a sustainable development strategy that is reflected in the "greening" of the socio-economic policies of all developed countries is necessary.

Proposed orientations of the national idea and model of sustainable development that can become crucial for Ukraine. It is stated that the concept of a "green" economy complements the concept of sustainable development, emphasizing the importance of increasing the stability of the world economy.

The indicated guidelines are to be taken into account when choosing this or that path. The importance of developing a national concept of management and the need for investment in system-building sectors (energy, housing and communal services) was emphasized.

It is argued that the countries choose the way of development similar to the cultural and economic to the neighboring, therefore the character of our development should be based on resource-oriented and resource-energy-consuming characters of the economy of foreign countries.

It has been established that the experience of a harmonized, sustainable development of a society in which the welfare of people, the environment, natural resources and human capital, embodied in the achievements of science, education, breakthrough technologies, high moral values — are inseparable, equal, mutually complementary and enrich each other. The results of the article can be used in the system of development of sustainability of management, subjects of management on the ground when substantiating the programs of development of territories, local government bodies, etc.

Ключові слова: сталий розвиток, "зелена" економіка, інституційний механізм, екологічна безпека, енергоефективність, економічне зростання.

Key words: sustainable development, green economy, institutional mechanism, ecological safety, energy efficiency, economic growth.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерною ознакою минулого століття було нестримне прагнення людства до забезпечення економічного і технологічного розвитку. Успіх вимірювався переважно зростанням валового внутрішнього продукту. Вважалося, що це автоматично приведе до добробуту та значного покращення рівня життя людей.

Науково-технічний прогрес майже завжди забезпечувалася за рахунок нещадної експлуатації навколишнього середовища. По суті, такі сфери, як економіка, довілля та суспільні інститути, функціонували ізольовано один від одного. Почала руйнуватися сама природна основа існування та внутрішнього світу людини. Суспільство такого типу фактично жило за рахунок майбутніх поколінь. Як наслідок, на початку XXI ст. світ зіткнувся з глобальними екологічними проблемами, голодом і зубожінням більшості населення земної кулі, деградацією моралі, наростанням регіональних та міжнетичних конфліктів, тероризмом.

Ці обставини змусили прогресивну міжнародну громадськість та відомі недержавні міжнародні організації, такі як Римський клуб, Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (IIASA, Люксембург, Австрія), Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень та інші, по-новому підійти до подолання зазначених глобальних проблем. Цей підхід отримав назву — концепція сталого розвитку (sustainable development). Він значною мірою став продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. Вернадський [6, с. 3] ще в першій половині XX ст. Суть його полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, які не погіршувалися стан довілля та відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби кожної людини.

Сьогодні для України дуже важливо не припуститися помилок, що загрожують втіленню концепції сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню сталого розвитку економіки присвячені роботи таких вчених: Б.Є. Большаков, А.Н. Гуштин, В.І. Данилов-Данільян, О.Л. Кузнецов, П.Г. Кузнецов, П.А. Орхівський, А.Н. Тетіор, Дж. Форрестер, А.Д. Урсул та ін. До вітчизняних вчених, що досліджують проблеми сталого розвитку відносяться: Н.Ф. Аверкіна, Б.В. Буркінський, О.К. Гордєєв, Т.С. Кравчуновська, Л.В. Хилько і багато інших. Детальний аналіз робіт зазначених вчених показує, що концепція сталого розвитку України поки знаходиться в стадії свого формування. Комплексна методологія формування, оцінки та контролю сталого розвитку поки що не достатньо розроблена, що і зумовило вибір теми статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування екологічної складової сталого розвитку економіки України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- обґрунтування методологічної основи для аналізу сталого розвитку України;
- оцінка перспектив і напрямків подальших досліджень в області сталого розвитку України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна практично за всіма визначальними індексами, індикаторами і показниками сталого розвитку істотно поступається не тільки світовим лідерам і країнам "великої вісімки", а й усім постсоціалістичних країн. Принципово важливим є те, що Україна досі перебуває в стані дискусії з приводу своєї національної ідентичності, вона ще не визначилася з політикою і стратегією власного розвитку. В таких умовах найкращі реформи економіки, науки, освіти, інноваційної сфери не дадуть бажаних результатів, оскільки ці реформи є похідними від головного — політичного визначення шляхів розвитку держави.

Теорія і практика свідчать, що на межі століть вчення В. Вернадського про ноосферу виявилось необхідною платформою для напрацювання триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку. Узагальнення цієї концепції були зроблені всевітніми самітах ООН у 1992 і 2002 роках, в яких взяли участь понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та провідних учених. Таким чином, нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну та соціальну.

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і ресурсозберігаючих технологій для створення сукупного доходу, який забезпечував би принаймні збереження сукупного капіталу з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Разом з тим, перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Вже зараз ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро. Розвиток нової, "невагомої" економіки (економіки знань) стимулюється не тільки дефіцитом природних ресурсів, а й зростанням обсягів інформації і знань, що набувають значення затребуваного товару [1, с. 1].

Природоохоронний підхід полягає в забезпеченні цілісності біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальний підхід сталого розвитку орієнтований на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна приймати участь в процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті та реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, збереження культурного капіталу і його різноманітність, перш за все спадщини не домінуючих культур [2, с. 65].

Системне узгодження та збалансування цих трьох підходів — завдання величезної складності. Зокрема взаємозв'язок соціальної і екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам суспільства. І нарешті, взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на навколишнє середовище. Вирішення цих завдань — найголовніший виклик сьогодення для національних урядів, авторитетних міжнародних організацій та всіх прогресивних людей світу.

У дослідників і практиків на сьогодні немає єдиної стратегії переходу всіх країн до "зеленої" економіки. Здійснюється пошук шляхів переходу з найменшими

економічними витратами і найкращим ефектом. Основною проблемою, з якою стикаються економісти різних країн при вирішенні цього питання, є розрив між економічним зростанням і інтенсивним використанням матеріалів і енергоспоживанням. Його рішення включає в себе зміну технологічної структури і інвестицій.

У зв'язку з цим, під забезпеченням сталого розвитку розуміють зв'язок між економічним зростанням і інтенсивним використанням матеріалів і енергоспоживання, формуванням стійкого "зеленого" економічного зростання. Цей механізм забезпечення сталого розвитку економіки та її галузей повинен виконувати такі функції в поточній траєкторії розвитку [3, с. 123—135].

1. Забезпечення підвищення енергоефективності для скорочення потреби в спалюваному паливі та мінімізації викидів вуглекислого газу, що має сприяти збереженню і самовідновлення природних ресурсів.

2. Підвищення ефективності використання ресурсів з метою скорочення утворення відходів, зниження рівня забруднення, збереження біорізноманіття; розвиток екосистемних послуг.

Існує чотири основних критерії для сталого розвитку:

1) забезпечення режиму відтворення відновлюваних природних ресурсів (землі, ліси і т. ін.);

2) зменшення темпів виснаження своїх резервів і перехід до використання в майбутньому інших ресурсів з урахуванням правила Хартвік, згідно з яким країна з економікою, суттєво залежить від невідновлюваних ресурсів (наприклад, нафти), повинна виробляти інвестування доходу від використання цих ресурсів таким чином, щоб підтримувалася безперервність реального споживання з плином часу, а не відбувалося використання ренти тільки для поточного споживання [6];

3) скорочення відходів шляхом впровадження ресурсозберігаючих технологій;

4) зниження рівня забруднення навколишнього середовища до соціально і економічно прийнятного. Перераховані вище критерії слід брати до уваги при розробці концепції сталого розвитку, що дозволить зберегти навколишнє середовище для наступних поколінь і не погіршить екологічні умови проживання.

Втілення в практику господарювання зазначених критеріїв дозволить застосовувати такі дієві інструменти екологізації сталого розвитку, як жорстке природоохоронне законодавство, державне регулювання викидів, енергоефективність, державні і приватні інвестиції в створення інновацій, що сприяють скороченню викидів вуглецю і рівня забруднення, зниження використання природних ресурсів і більш глибокої переробки відходів, використання альтернативних джерел енергії, розвиток торгівлі екосистемними послугами та впровадження системи квот на викиди вуглецю, створення "зелених" секторів економіки, "зелених" робочих місць і т. ін.

У наукових колах ведеться дискусія про перехід до "зеленої" економіки і обґрунтування необхідності інвестицій у системоутворюючі сектори (енергетика, житлово-комунальне господарство), спрямованих на перехід до альтернативних джерел енергії та зниження викидів вуглецю. Отож, концепція "зеленої" економіки доповнює концепцію сталого розвитку, підкреслюючи важливість підвищення стабільності світової економіки.

Якщо ж припустити, що Україна нарешті визначиться зі своєю національною ідеєю, буде мати ефективну систему влади, буде готова до швидких суспільних перетворень, то постане питання: яку модель розвитку їй обрати? [5].

Очевидно, модель зарубіжних країн і модель Європейського Економічного Простору ЄЄП (далі по тексту — ЄЄП), як визначальна, буде малоперспективною для України. Перш за все тому, що ця модель переважно визначатиметься ресурсо-орієнтованим і ресурсо-енерговитратним характером економіки зарубіжних країн, і в меншій мірі — інноваційним, європейським. Тому в ЄЄП успішними можуть бути економіки ряду країн СНД, багатих ресурсами і об'єктивно не зацікавлених у пріоритетному розвитку соціального (людського) капіталу. Україна ж у такому альянсі буде позбавлена можливості активно використовувати саме цей, найважливіший для неї капітал для власного розвитку. Їй доведеться розраховуватися з партнерами дешевою робочою силою, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки. Україні було б доцільно, перебуваючи поза форматом ЄЄП, продовжувати співпрацю з цією групою країн на взаємовигідній основі (Австралія, Сінгапур, Японія).

Копіювання ведення моделі, домінуючої в країнах "великої вісімки" і деяких країнах Південно-Східної Азії, також є неперспективним. Хоча ці країни і намагаються швидко адаптуватися до глобальних змін, вони не в змозі подолати головну ваду зазначеної моделі. Вона полягає в максимізації прибутків на користь соціальної групи "господарів життя", а це, в свою чергу, призводить до виснаження природних і соціальних ресурсів, на яких ґрунтується добробут і гуманітарний розвиток людей, а також виживання біологічних видів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У ході дослідження було виявлено критерії, за яких можна впровадити стратегію сталого розвитку. З'ясовано, що перед людством постає потреба забезпечення сталого розвитку з метою реалізації потреб людей як на сучасному етапі, так і в майбутньому. Обмеження, які стосуються використання природних ресурсів покликані унеможливити поглиблення екологічної кризи, мають на меті широке забезпечення альтернативними джерелами енергії, основний акцент цього положення також зосереджений на забезпеченні самовідновлення біосфери. Зазначено необхідність погодження стану життя тих громадян, які користуються значними грошовими і матеріальними благами з екологічними ресурсами та, зокрема, кількістю електроенергії, яку вони споживають. Але це все стосується лише інших країн світу, українська ж ідеологія розвитку ще не до кінця розвинена, вона повинна загалом враховувати досвід європейських моделей розвитку.

Загалом, тривала криза вироблення національної ідеології і стратегії розвитку України може зіграти і позитивну роль. Це роль "чистої сторінки", на яку Україна має шанс покласти напрацьований світом кращий досвід. А це досвід гармонізованого, сталого розвитку суспільства, в якому добробут людей, навколишнє середовище, при-

родні ресурси і людський капітал, втілений у досягненнях науки, освіти, проривних технологіях, високих моральних цінностях, — категорії нероздільні, рівновеликі, взаємно доповнюють і збагачують одна одну.

Перспективи подальших досліджень мають бути орієнтовані на обґрунтування збалансованого підходу до ведення сталості господарювання.

Література:

1. О Концепции устойчивого развития населенных пунктов: Постановление Верховной Рады Украины от 24.12.1999 № 1359-XIV [Электронный ресурс]. — Верховная рада Украины. Офиц. сайт. — Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
2. Гушин А.Н. Теория устойчивого развития города: учебное пособие для студентов факультета экономики и управления ИУ Урал ГАХА / А.Н. Гушин. — М.: Директ-Медиа, 2017. — 128 с.
3. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ) / Экономика и математические методы. — Т.39. — №2. — 2013. — С. 123—135.
4. Кузнецов О.Л., Кузнецов П.Г., Большаков Б.Е. Система природа-общество-человек: устойчивое развитие. — М.: 2010. — 465 с.
5. Україна в глобальних вимірах сталого розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zn.ua/SCIENCE/ukraina_v_globalnyh_izmereniyah_ustoychivogo_razvitiya
6. Учение Вернадского о ноосфере [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://grandars.ru/shkola/geografiya/noosfera-vernadskogo.html>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Resolution "On the Concept of Sustainable Development of Settlements", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14> (accessed 20 March 2019).
2. Gushin, A.N. (2017), Teorija ustojchivogo razvitija goroda: uchebnoe posobie dlja studentov fakul'teta jekonomiki i upravlenija [Theory of Sustainable City Development: a textbook for students of the Faculty of Economics and Management of the University of Ural GAHA], Direkt-Media, Moscow, Russia.
3. Danilov-Danil'jan, V.I. (2013), "Sustainable development (theoretical and methodological analysis)", Economics and mathematical methods, vol. 39, no. 2, pp. 123—125.
4. Kuznecov, O.L. Kuznecov, P.G. and Bol'shakov, B.E. (2010), Sistema priroda-obshhestvo-chelovek: ustojchivoe razvitie [The nature-society-man system: sustainable development], Moscow, Russia.
5. Zghurovs'kyj, M. (2006), "Ukraine in the Global Dimension of Sustainable Development", available at: https://zn.ua/SCIENCE/ukraina_v_globalnyh_izmereniyah_ustoychivogo_razvitiya.html (accessed 20 March 2019).
6. grandars.ru (2019), "Vernadsky's teachings on the noosphere", Available at: <https://grandars.ru/shkola/geografiya/noosfera-vernadskogo.html> (accessed 25 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2019 р.